

Egyházi iskolák eredményessége a PISA 2009-ben három közép-európai országban¹

Tanulmányunkban² arra vállalkozunk, hogy bemutassuk a közép-európai térség PISA 2009 vizsgálatba bekerült egyházi iskolásainak néhány jellemzőjét. A volt szocialista országokban az egyházi iskolák sajátos helyzetben vannak, hiszen az állam által központilag irányított szekularizáció szinte minden egyházi intézményt bezáratott 1945 után. A '90-es évektől Közép- Kelet Európában a rendszerváltozás után megkezdődött az egyházi iskolák meg/újra alapítása, hiszen a térségben egy-két különleges kivételtől eltekintve, nem léteztek csak állami iskolák. Ekkor az egyházi iskolák voltak a civil (nem állami) szektor egyetlen képviselői. Mára néhány országban a szektor megközelítette, vagy valamiképpel meg is haladta az öt százalékos határt, eredményeiről, megítéléséről, előnyeiről és hátrányairól pedig a szakirodalomban is egyre gyakrabban olvashatunk (PUSZTAI 2009a; STANDFEST – KÖLLER – SCHEUNPFLUG 2005; DRONKERS – RÓBERT 2005; DRONKERS – AVRAM 2009).

Az általunk vizsgált közép-európai régióban Szlovákiában a középiskolai magán szektor aránya 14%-os, és ennek negyede egyházi intézmény³, Csehországban a középiskolák 30% magán és ennek 40%-a egyházi⁴. Lengyelországban 5% a magániskolák aránya és ennek közel fele egyházi, melynek nagyobb része a független magánszektorban található (MAŁACHOWSKI 2008). Magyarországon 5% körüli az egyházi intézményekben tanuló diákok aránya. Romániában nem éri el a statisztikai küszöböt arányuk, mivel az ortodoxia mint államvallás, nem vállal szerepet az oktatásban, így Romániában csak néhány ortodox közép fokú papképző intézmény és magyar tanítási nyelvű líceum, illetve általános iskola működik, amelyeket a magyar nyelvű egyházak (római katolikus és református) tartanak fenn Erdélyben és Partiumban, ezek száma azonban elenyésző a teljes oktatási rendszeren (MURVAI 2008, FLÓRA – SZILÁGYI 2008).

1 A publikáció elkészítését a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0024 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

2 A tanulmányban leírtak a kutatás újabb eredményei alapján eltérnek a konferencián 2011. november 11.-én elhangzottaktól

3 Forrás: Education in Slovakia

4 Forrás: Education in Czech Republic

Az egyházi iskolák eredményessége

A felekezeti iskolák tanulói szinte minden országban⁵ jobban teljesítenek, mint más szektorok diákjai. Az egyházi iskolák államihoz képest eltérő működését és teljesítmény előnyéről számos kutatás tanúskodik, amelyek közül az első Coleman, Hoffer és Kilgore (1982) tanulmánya volt, melyre a leggyakrabban utalnak vissza, hivatkoznak a kutatók. A szektor sikerének okait a kutatók számos tényezőre vezetik vissza. Ezek közül elsősorban a diákok nagyobb fokú szelekciója (LAARHOVEN ÉS TSAI. 1990, DRONKERS 2004), a szerkezeti keretek (PERSELL 2000), vagy a zárt kapcsolatokból adódó társadalmi tőke (PUSZTAI 2004) hatása emelhető ki. Az alábbiakban a korábbi kutatási eredmények bemutatásakor elsősorban a korábbi PISA mérések tapasztalataival foglalkozunk, hiszen ezek rendszerébe igyekszünk beilleszteni a tanulmány empirikus részeiben leírt eredményeit.

A korábbi és a saját kutatási eredményeinkhez is feltétlenül tudnunk kell, hogy a PISA méréseket végző OECD három fenntartói szektort különböztet meg az adatfelvétel során. Az állami (public) szektorhoz tartoznak azok az iskolák, amelyeket állami vagy központi költségvetésből gazdálkodó szerv (pl. önkormányzat, vagy felsőoktatási intézmény) alapított és tart fenn. A felmért országok többségében ezek az intézmények vannak elsősorban többségben. A második intézményi kör az államilag támogatott magán intézményeké (government dependent private), ezeket nem állami szerv alapította hanem pl. egyház, alapítvány vagy gazdasági vállalkozás, a fenntartáshoz szükséges összeg több mint 50%-át viszont az államtól kapják. Ilyen iskolák nagy számban vannak Hollandiában, Belgiumban, az Egyesült Királyságban vagy Németországban (ld. függelék 3. ábra). Ezeknek majd mindegyike egyházi iskola. A harmadik szűk csoport azon magán iskolák csoportja, amelyek fenntartásához az állam nem, vagy kevéssé járul hozzá. Ezek a független magán intézmények (independent private), melyek alapítványi támogatásból, tandíjjakból, adományokból tartják fenn magukat, de mindenképpen működési költségük kevesebb, mint felét teszi ki az állami támogatás. Európában ez az intézményi forma ritka, csak Máltán, Cipruson és Portugáliában közelíti meg a 10%-os arányt, de a tengeren túli országokban pl. Brazília vagy Dubai jelentős az arányuk (KEY DATA 2009). A nem állami szerv által alapított iskolák a legtöbb OECD országban akkor kaphatnak állami támogatást, hogyha eleget tesznek a központilag meghatározott tanterv, vagy követelményrendszer törvényben foglalt pontjainak. Ekkor az állam szerződést köt az intézménnyel és hozzájárul annak fenntartásához. Ennek formája, módja, a támogatás mértéke országonként nagyon különböző lehet (bővebben ld. PUSZTAI 2004: 46-126).

5 Kivétel Románia (PUSZTAI 2009b)

A PISA adatokat feldolgozó kutatók már az első mérésnél (2000) felfigyeltek arra, hogy az iskolafenntartói szektorok között teljesítménykülönbség van. A nem állami fenntartású iskolák hatékonyabbak, az államilag támogatott magán iskolák diákjai pedig még akkor is jobban teljesítenek, ha a társadalmi háttérüket kiszűrjük. Ennek vizsgálata elsősorban Jaap Dronkershez és kutatótársaihoz kötődik, akik azóta minden mérésnél kimutatják ezt a szektorközi különbséget (többek között DRONKERS 2004; DRONKERS – RÓBERT 2005; DRONKERS – AVRAM 2009). A kutatások kimutatják tehát, hogy az államilag támogatott (többségében felekezeti) magániskolák diákjainak PISA pontjai magasabbak, mint a más szektorban tanuló diákoké. Ezt általában azzal szokták magyarázni, hogy az államilag támogatott magán szektor tanulók családi státusza magasabb, azonban a kutatók azt is bizonyították, hogy a hasonló háttérű diákok eredményeinek összehasonlításakor is számottevő különbség van a az állami és a nem állami szektor eredményessége között. Az okok keresése kapcsán vizsgálták a diákok társadalmi háttérét, az iskolai irányítás eltérő körülményeit, a történelmi és társadalmi különbségeket és az iskolai légkört is. A kétféle magán iskola és az állami iskolák között minden dimenzióban jelentős különbséget mutattak ki. A többváltozós elemzés során kiderült, hogy az államilag nem támogatott magán intézmények hatékonysága alacsonyabb mind a hasonló adottságú állami, mind a támogatott magán intézményekhez képest. Ez azt is jelenti, hogy az iskolai irányítás, a diákok társadalmi háttére, vagy a nem állami szektor fejlődése közötti különbségekkel önmagában nem magyarázható a teljesítményelőny, hiszen a kétféle típusú magán iskolarendszerben ezek a változók hasonlóak. Az iskolai klíma kedvezőbb mivolta viszont már magyarázattal szolgálhat a különbségre. Az iskolaszektor ezen pozitív hatása nem minden diák esetében érvényesül egyformán. A kevésbé jó háttérű diákok eredményeire erősebb pozitív hatást gyakorolt a fenntartó, mint jobb háttérű társaikéra, tehát az esélyegyenlőség megteremtését is jobban szolgálják az egyházi intézmények.

Kifejezetten egyházi iskolákat vizsgáltak német kutatók (STANDFEST – KÖLLER – SCHEUNPFLUG 2005). Vizsgálatuk keresztmetszetében szintén az iskola hatékonysága és a társadalmi hátrány iskolai csökkentése állt. Eredményeik szerint a PISA 2000 vizsgálatban a német evangélikus iskolák előnye mutatható ki. Különösen fontosnak találták, hogy az iskolai és az otthoni miliő (ez alatt elsősorban értékrendet értenek) közelítsen egymáshoz. Azokban az esetekben, ahol ez megvalósult, az iskola hatékonysága lényegesen magasabb a várhatónál. Külön vizsgálták a szakképző intézményeket. Szembetűnő, hogy a PISA pontok abszolút értelemben is magasabbak az egyházi szakképzésben (Realschulen), míg a gimnáziumoknál (Gymnasien) ez a különbség nem számottevő. Az iskolai klímátényezők közül a tanár-diák viszonyt jobbnak találták az egyházi intézményekben, míg a diák-diák viszonyban nem volt szignifikáns eltérés. Az

egyházi szektor előnyét Németországban tehát elsősorban a család és az iskola közötti értékharmonióban és a jó tanár-diák kapcsolatrendszerben találták meg.

Az elemzéshez használt adatbázis

Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy adatainkon bizonyítható-e az egyházi iskolák jobb teljesítménye, ha igen, akkor ez mit is jelent pontosan és mivel magyarázható az eltérés. Először vázlatosan bemutatjuk a PISA mérések rendszerét, hogy lássuk, milyen típusú tudásmérésről van szó, milyen mintavételi eljárást alkalmaznak a kutatók, hiszen ennek fényében vonhatjuk le a következtetéseket a vizsgált egyházi iskolákról, egyházi iskolásokról a vizsgált országokban.

Az PISA (Programme for International Student Assessment) nemzetközi tanulói teljesítménymérés, amelyet az OECD szervez azzal a céllal, hogy felmérje és összehasonlíthatóvá tegye a diákok munkaerőpiacon értékes tudáskompetenciáit országok és oktatási rendszerek között. A PISA olyan tudást, készségeket mér, amelyek az olvasás szövegértés, matematika és alkalmazott természettudomány területén az iskolai tanulás során elsajátíthatóak. Az első mérés 2000-ben volt, azóta háromévente szervezik meg minden alkalommal más-más kompetencia területet helyezve előtérbe, a másik kettőt csak kevesebb kérdéssel vizsgálják. A felmérést 15 éves tanulók körében végzik, akik a legtöbb oktatási rendszerben a tanköteles kor végéhez közelednek. A résztvevő országok száma egyre nő, az OECD országokon kívül partner országok is csatlakoznak; a 2009-es felmérésben a 32 tagországon kívül 33 partner is részt vett. A vizsgálat során a diákok tudását sztenderdizált, a kitöltő diákok nyelvére lefordított feladatlapokkal mérik, ehhez társul még egy háttérkérdőív, amely a diákok szociális hátterét, attitűdjeit, tanulási szokásait és körülményit méri fel. Az iskolavezetők is töltenek ki kérdőívet, amelyben intézményük működésének körülményeiről adnak tájékoztatást (pl. szakképzett tanárok száma, esetleges hiányosságok, stb.). Néhány országban szülői kérdőívek is kitöltésre kerülnek (BALÁZSI ÉS TSAI. 2010b.).

A PISA vizsgálatok eredményeinek másodelmzéséből 2000 óta számos publikáció született. Az első adatok akkoriban váratlanul érték a közvéleményt és az oktatáspolitikusokat is. Megdöbbentő eredmény volt, hogy a politikailag irányítható iskolai jellemzők mindössze 6%-ban felelősek a diákok eredményeiért, szemben az egyéni jellemzőkkel és az iskola összegzett társadalmi-gazdasági összetételével, amely együtt az eredmény 69%-t jelzi előre (DRONKERS – VELDEN – DUNNE 2011). Számos közép-európai ország oktatáspolitikusi pedig ijedten tapasztalták, hogy ezen a mérésen milyen rosszul teljesítettek a diákok, és mennyire erősen jelzi előre a diákok származása

a teljesítményüket (A PISA-sokk 2003). Az eredmények változásokat indítottak el a szakpolitikában is. Magyarországon erőteljesebb lett a kompetencia alapú fejlesztés, de pl. Lengyelországban a PISA eredmények hatására egy évvel kitolták az alapfokú oktatást, hogy a diákok később válasszanak pályát⁶ (KISS ÉS TSAI. 2008)⁷.

Egyházi iskolák a PISA vizsgálatokban

Azt már a kutatási adatok értelmezése során említettük, hogy milyen fenntartói szektorokat különböztettek meg a felmérések során. Tudnunk kell, hogy a PISA vizsgálatok mintavétele során országonként különböző szempontokat is érvényesítenek. A legtöbb országban a vett minta területi megoszlásra és fenntartóra (állami vagy magán, tehát a két magán szektor összevontan) reprezentatív⁸. Az államilag támogatott magániskolák többsége egyházi iskola, de a két kategória között mégsem tehetünk egyenlőségjelet. Az oktatási rendszer hagyományai, fejlődési történetétől függ, hogy milyen az állami és magán iskolák aránya egy országban, és az is, hogy a magán iskolákon belül mennyi az egyházi iskolák száma. Az eddig megjelent szakirodalom éppen ezért legtöbbször csak a három fenntartói kategóriát különbözteti el⁹. A fenntartó pontos típusáról az adott vizsgálatot végző nemzeti projektigazgatók tudnak tájékoztatást adni. Kutatásunkban az ő segítségükkel tudtuk beazonosítani az egyházi intézményeket. A PISA adatbázisban, mivel a mintavételnél ez nem volt szempont, a vezetőben leírt országos eloszlástól eltérő arányban kerültek be egyházi iskolások, akik így nem reprezentálják az adott ország egyházi iskoláit.

Miért elemeztük mégis ezt az adatbázist? Nincsen más olyan nemzetközi forrás, amelyből kutatási kérdéseinkre választ kaphatnánk, összehasonlíthatnánk az intézményeket vagy diákokat és a fenntartó típusára is reprezentatív nagymintás mintavétellel szolgálna. Ezért a mintavételből adódó problémákat tudomásul véve következtetéseinket ennek figyelembe vételével tesszük meg.

Korábban említettük, hogy Romániában nem éri el országosan a statisztikai határt az egyházi iskolák száma, ezért a Közép-európai térségben csak Magyarországon,

6 A PISA mérések eredményei megmutatják, hogy a későbbi szelekció magasabb átlagteljesítményhez vezet. Tény, hogy a legrosszabbul teljesítő lengyel diákok aránya a 2000-es 23,3%-ról 2006-ra 16,1%-ra csökkent.

7 A PISA vizsgálatok nagy előnye, hogy széles nemzetközi szinten teszi összehasonlíthatóvá a diákok/központoktatási rendszerek teljesítményét, ennek összefüggését az oktatási rendszer jellemzőivel (pl. mekkora a ráfordítás GDP arányosan, milyen a tanár-diák arány, mekkora a lemorzsolódók aránya, stb.) illetve a diákok egyéni pályafutását tekintve (mennyire erős az összefüggés a diák szociokulturális háttere vagy egyéni motivációi és eredményei között). Az adatbázisok és a háttérkérdőívek (angolul) mindenki számára elérhetőek az OECD honlapján keresztül a szervező ACER oldaláról (pl. a 2009-es innen: <http://pisa2009.acer.edu.au/>), az adatbázis elemzéséhez azonban professzionális programokra van szükség.

8 Az oktatási kormányzatok kérésére a mintában felülreprezentáltak a mintavétel során olyan intézményeket, amelyek tanulóira az adott ciklusban kiemelten kíváncsiak voltak (OECD 2009). Hogy a teljes adatbázisban mégse legyenek zavaróak ezek a különbségek, minden tanuló kapott egy véletlenszerű súlyozót (final replicant weight), amellyel beszorozandóak a válaszai.

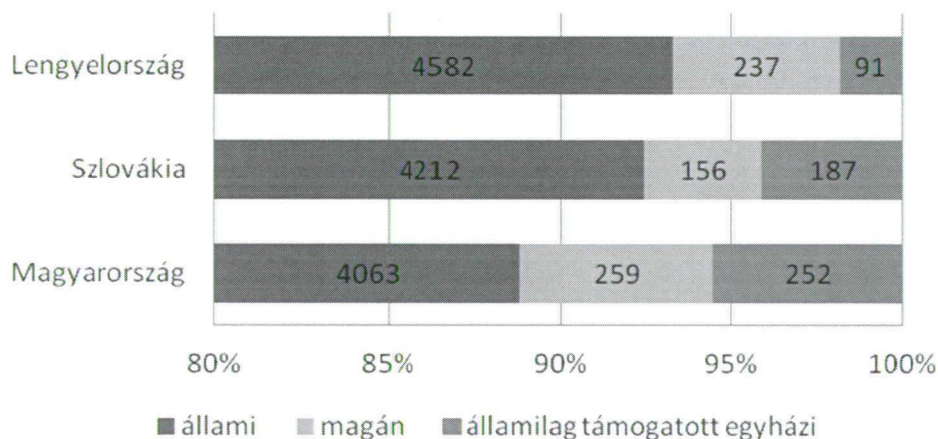
9 Erről a problémáról számol be Imre (2005), más vizsgálatok viszont figyelmen kívül hagyják pl. DRONKERS – RÓBERT 2005; DRONKERS – AVRAM 2009. Ennek oka az, hogy míg utóbbi kutatások több ország összevont adatain dolgoznak, amelyben így kisebb a „zaj” jelentősége, addig egy-egy ország néhány iskolájánál a probléma jelentőség megnő, hiszen a minta így nem reprezentatív.

Szlovákiában, Lengyelországban és Csehországban vizsgálhatóak az intézmények. A kutatás során további problémaként merült föl, hogy Csehországban a 23 egyházi iskolából csupán kettő került be a mintába, de ezeket sem tudjuk beazonosítani, ezért nem kerülhettek bele mostani értekezésünkbe. Lengyelországban csak az államilag támogatott magán szektor egyházi iskoláit vizsgáljuk, mivel a magán szektor társadalmi összetétele és jellemzői eltérőek, és nem rendelkezünk róluk pontos információkkal¹⁰.

Az érintett közép-európai országok közül, tehát háromban tudjuk érdemileg vizsgálni az államilag támogatott magán szektor egyházi iskoláit: Lengyelországban, Szlovákiában és Magyarországon. A felsorolt országokban kettő és hat százalék közötti az egyházi iskolások aránya a PISA mintában (ld. 1. ábra). Ezen diákok eredményeit és válaszait elemezzük az alábbiakban.

1. ábra

Az egyházi szektor a mintába került diákok száma szerint a PISA 2009-ben három közép-európai országban (fő).

¹⁰ Az intézmények fenntartójának beazonosításakor nem volt egyszerű dolgunk, mivel gyakran nehéz volt utolérni azt a nemzeti kapcsolattartót (pl. intézmény átalakítások, személycserék miatt), akinek információi és hatásköre is volt ahhoz, hogy megadja számunkra a kért adatokat. De mikor ez sikerült, még akkor is gyanakvással fogadták kérdezősködésünket, úgy tűnik tehát az egyházi iskolák témája még mindig kényes kérdés Közép-Európában. Csehországról és a lengyel független magánszektorról a fenti okok miatt nem kaptunk információt az adatközlőktől.

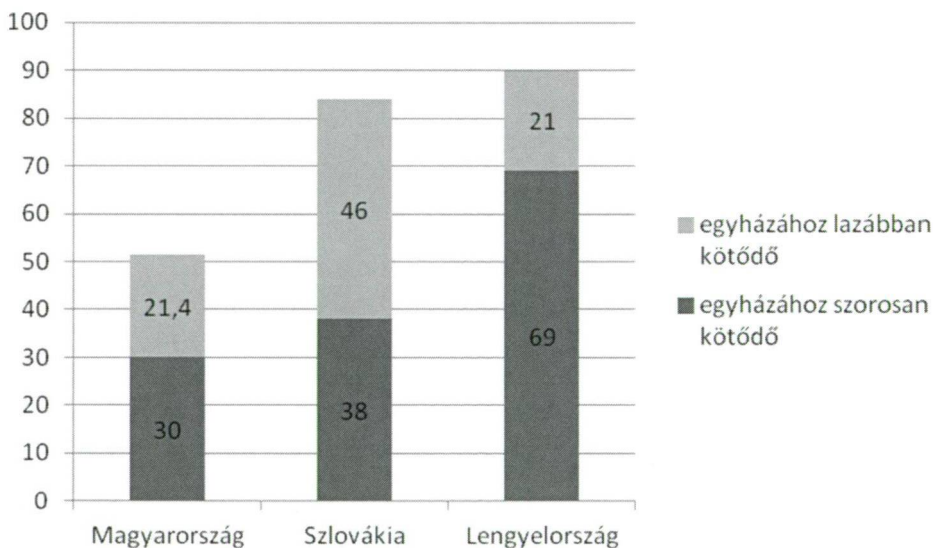
A vizsgált térség és egyházi iskolái 1989 után

Ebben a fejezetben szeretnénk röviden bemutatni, hogy milyen miliőben és milyen háttérrel működnek a vizsgált egyházi intézmények. A hely szűke miatt csak a legjellemzőbb vonásokra és különbségekre koncentrálnunk, és a történelmi áttekintés esetében is leginkább a rendszerváltozás óta eltelt évekre szorítkozunk.

A három ország vallásosságáról információk az Aufbruch 2007 kutatásból van (TOMKA – ZULEHNER 2008). Szlovákiában és Lengyelországban a valamely egyházhoz tartozók aránya magas 84 és 90%, míg hazánkban mindössze 51,4%, ebből a szempontból tehát az egyházi intézmények különböző vallási légkörben működnek. Árnyalja a képet, ha megvizsgáljuk, hogy a tagok közül hányan kötődnek jobban és hányan kevésbé az egyházukhoz. Látszik, hogy Lengyelországban az egyházas vallásosság szintje lényegesen magasabb, mint Szlovákiában (ebben Lengyelország egyébként az Aufbruch 2007 kutatás során vizsgált vizsgált államok közül Románia után a második), Magyarországon pedig arányait tekintve mindkét kategóriában az Aufbruch 2007 kutatás átlagértékei¹¹ alatt helyezkedik el (ld. 2. ábra).

2. ábra

Az egyházhoz tartozók aránya két kategóriában az Aufbruch 2007 adatai alapján három országban (%)

¹¹ A 14 kutatott kelet-európai országban az egyházhoz tartozók aránya átlagosan 68 % ezen belül az egyházhoz szorosan kötődők aránya átlag 34,8%.

A felekezeti arányokat tekintve Lengyelországban szinte minden egyháztag római katolikus. Szlovákiában 69% a római katolikusok aránya, 7% az evangélikusoké és 2% a reformátusok aránya, akik többnyire magyar anyanyelvűek. Hazánkban a lakosság fele római katolikus, a második legnépesebb felekezet a református (16%), az evangélikusok és görög katolikusok nagyjából 3-3%-t alkotják a népességnek.

A térség országaiban más és más az egyházi iskolák aránya, története. Az egyházi intézmények az iskolaalapítási liberalizációval terjedtek el. Többnyire az alapítványok mellett ők voltak az első iskolaalapítók, akik az állami monopólium felszámolása után oktatási intézményeket kezdtek működtetni, vagy ha néhány intézmény már az államszocializmus idején is működött, akkor ezek számát növelték. Mivel közfeladatot látnak el, ezért az állam nagyobb részen finanszírozta az oktatást. Éppen ezért a nemzetközi szakirodalom, mint említettük, az államilag támogatott magán (private - értsd nem állami, önkormányzati) szférába sorolja az egyházi szektort is. Lengyelországban ezt a kategóriát csak egyházi iskolák alkotják, azonban az egyházi intézmények másik része a független magán szektorba tartozik.

A lengyel egyházi iskolák

Lengyelországban 1991-től teszi lehetővé a törvény, hogy fizikai és jogi személyek, így pl. az egyház, iskolát alapíthassanak. Az újonnan létrehozott iskoláknak az alapítási szándék alapján két típusa van: egyrészt új alapítású iskolák, amelyet civil társaságok, egyházak alapítottak. Ezek többé-kevésbé alternatív iskolák, és/vagy piaci alapon, piaci igények alapján szervezik működésüket. A másik csoportba olyan iskolák tartoznak, amelyet a bezárás elől mentettek meg a kistelepülések külön e célra alakult társulásai, amelyek az oktatási szerep mellett a település kulturális központjai is egyben. Ezeket közösségi (social) státuszú iskoláknak nevezik. Jelenlegi rendszerben a költségek egy részét az állam állja, másik részét a magán tőke. Az állami támogatás a költségek 20-40%-át fedezi, a fennmaradó részt a szülők, alapítványok vagy egyházak, egyház-községek adják. Éppen ezért a legtöbb lengyel intézmény az OECD felosztásában a független magánszektorba sorolható. Kisebb arányban működnek olyan iskolák, amelyek támogatásuk több mint ötven százalékát kapják az államtól, ezek az intézmények szinte kivétel nélkül egyháziak. A jelenlegi szabályozás egyik problémája, hogy a magán iskolák tanulóinak az állami közoktatással ellentétben kötelező tandíjat fizetniük, így az anyagilag hátrányos helyzetű, viszont jó képességű és szorgalmas diákok elesnek a magán oktatás lehetőségétől. A katolikus iskolákban, egyes esetekben, azonban a mélyen vallásos diákok számára van lehetőség a tanulmányi díjak mérséklésére. Más

esetekben az önkormányzat támogatja a helyi iskolát, hogy a hátrányosabb helyzetű diákok is lehetőséget kapjanak az ott tanulásra. 1999-ben 252 katolikus iskola működött (57 általános iskola (7-13 éves gyermekek részére), 46 gimnázium (13-16 éves gyerekek részére), 7 szakiskola (16-18 éves diákok részére), 123 líceum (16-19 éveseknek)). 2000-ben a magán általános iskolák 23%-a, a gimnáziumok 35%-a, a szakiskolák 47%-a volt egyházi. Az alapítók között a felekezeti arányokból kifolyólag, elsősorban a katolikus túlsúly. A legtöbb iskolát a Szalézi-rend alapította, az alapítók között van még a Katolikus Iskolák Baráti Szervezete, a Katolikus Családok Szervezete, és a Katolikus Tanárok Szervezete (MALACHOWSKI 2008).

A szlovák egyházi iskolák

Szlovákiában a 40 éves kommunista uralom alatt az egyház mozgástere erősen visszaszorult. A bársonyos forradalom után (1998) Szlovákia 1992-ben vált önálló államná és kezdte meg működését a szlovák parlament. Az új szlovák alkotmány keresztény szellemiségben íródott, így az egyházakat is nagyobb hatáskörrel ruházta fel. Szlovákia állami ideológiájában a vallásosság központi szerepet foglal el, bár a magukat vallásosnak vallók aránya itt is folyamatosan csökken (HANESOVA 2008). Nem volt könnyű feloldani azokat a görcsöket, belső korlátokat, amelyek fölhalmozódtak az évek során, ezért a rendszerváltozás utáni „starthelyzetben” az egyházak kicsit megkésve indultak a civil társadalom többi szerveződéséhez képest (GYURGYIK 1996, HANESOVA 2008). A rendszerváltozás utáni vallásszabadság egyik kézzelfogható bizonyítékeként az akkori kormány lehetővé tette az egyházi iskolák (újra) indítását. Ezen intézmények alapítójaként a törvény az egyházat jelölte meg (vö. Bacskai 2008). Az iskolaalapítás nem volt ugyan nagyarányú, de a közelmúltig folyamatosan nőtt a számuk. 2005-ben a katolikus egyház 210 intézményt tartott fenn, az evangélikus 14-et, a Szabad Evangéliumi Egyház (Cirkedv bratska) 3 intézményt tart fenn (HANESOVA 2008), a református egyház működtetésében 8 intézményről tudunk (BACSKAI 2008). Szlovákiában az alapiskola többnyire 9 évfolyamos, ami azt jelenti, hogy éppen 15 éves korban választanak pályát a diákok. Így a 15 évesek valamivel kevesebb mint fele a PISA mintában is általános iskolás, míg másik fele már a középfokú oktatásban tanul.

A magyar egyházi iskolák

Hazánkban a történelmi egyházak, már a rendszerváltozás után, a kilencvenes évek legelején beléptek az oktatási piacra mint iskolaalapítók és fenntartók. A szektor sem-

leges finanszírozás normájához híven az egyházi iskolák Magyarországon normatív támogatást kapnak az államtól, tandíjat nem kell fizetni az itt tanulóknak. A volt egyházi ingatlanok a kárpótlás során kerültek vissza az egyházhoz és amennyiben ezek iskolák voltak, akkor az oktatást a visszakerülés után haladéktalanul meg kellett kezdeni. A kezdeti „iskolaháborúk”, amelyek az átadások körül csaptak nagy port és kaptak nyilvánosságot, az évtized végére csitultak el, s ekkor kezdődött az intézmények, felhasználók és eredményinek tudományos kutatása is. Az egyházi iskolák iránti növekvő társadalmi igény a kezdeti időszak után is megmaradt, sőt folyamatosan növekszik annak ellenére, hogy az egyházi intézmények akkoriban kezdtek működni, mikor az iskoláskorú gyerekek száma csökkent. Mind az egyházi iskolák száma, mind az ott tanuló gyerekek aránya növekedett. 2004-re az öt százalékot ért el, ez az arány azonban iskolatípusonként változó. A legtöbb egyházi iskolás a gimnazisták között van (11%), míg a szakközép iskolások között csupán 2%. Az egyházi középiskolák 60%-a katolikus, 27%-uk református, 12% evangélikus és 1% izraelita. A magyar egyházi iskolák jellegzetessége, hogy arányaiban a többi iskolához képest magasabb a szerkezetváltó iskolatípus aránya és több kollégiumot tartanak fenn, ami a beiskolázás széles körére utal. Mivel az iskolák a hátrányos helyzetű térségekben is jelen vannak sok hátrányos helyzetű diák számára teszik lehetővé a középiskolai tanulást. Az egyházi iskolások társadalmi státusza valamivel magasabb, mint általában véve az állami szektorban, de a beiskolázás nem homogén, szélesebb, mint sok hasonló felvételi mutatókkal rendelkező állami/önkormányzati intézményben (PUSZTAI 2004, IMRE 2005, OKTATÁSI ÉVKÖNYV 2009/2010).

Eredmények

Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy a szakirodalmi tapasztalatokhoz hasonlóan beszélhetünk-e az egyházi szektor teljesítményéről a PISA 2009 adatainak elemzése során. Amennyiben igen, akkor megnézzük, vajon ez a diákok társadalmi háttéréből fakad-e, vagy más tényezők játszanak benne közre.

Az első táblázat adataiból leolvashatjuk, hogy milyen különbség van az egyes országokban a különböző szektorokba járó diákok teljesítménye és társadalmi háttéré között. Itt a teljesítményt az olvasás-szövegértési teljesítmény PISA képességpontjával mértük¹², amely egy standardizált mérőszám, melynek a közepe 500 (az OECD átlag) szórása 100. A családi háttérrel egy összevont szociokulturális indexszel (the PISA index of economic, social and cultural status (ESCS) mértük. Ez egy összevont mutatószám, amely a szülők társadalmi státuszát, iskolai végzettségét és a lakás fogyaszt-

12 A pontszámítási módszerről is bővebben ld. BALÁZSI és TSAI. 2010. Azért választottuk ezt a mérőszámot a számos hagyományosan használt index közül, mert ezzel a legszorosabb az olvasási teljesítmény együtt járása (r^2)

tási javakkal való ellátottságát foglalja magába, amelynek közepe nulla szórása egy (OECD 2010)¹³.

1. táblázat

Tanulók és eredmények a PISA 2009-ben három közép-európai országban

		állami	magán	államilag támogatott
egyházi				
Magyarország	olvasás-szövegértési teljesítmény	497 (87)	475 (60)	550 (75)
	gazdasági-, szociális és kulturális státusz (ESCS)	-0,2 (0,94)	-0,25 (0,72)	0,51 (0,89)
Lengyelország	olvasás-szövegértési teljesítmény	501 (87)	569 (82)	530 (86)
	gazdasági-, szociális és kulturális státusz (ESCS)	-0,3 (0,89)	1,1 (0,66)	-0,2 (1)
Szlovákia	olvasás-szövegértési teljesítmény	476 (89)	474 (75)	529 (83)
	gazdasági-, szociális és kulturális státusz (ESCS)	-0,1 (0,84)	-0,03 (0,78)	0,19 (0,89)

Zárójelben a szórásokat tüntettük föl.

Az adatokból kitűnik, hogy az állami, az egyházi és az egyéb magánszektorba tartozó diákok háttére és eredményei is országonként különbözően alakulnak. Magyarországon és Szlovákiában az egyházi iskolások teljesítenek a legjobban, míg Lengyelországban a magánszektor tanulói. Itt természetesen átlagokról van szó, hiszen hazánkban és Szlovákiában az állami szektor iskolatípusai szerteágazóbbak, míg az egyházié viszonylag homogén, többségében gimnáziumok tartoznak ide; Lengyelországban ez a korosztály az egységes alsóközépfokú oktatásban vesz részt (GIMAZJUM; ld. fönt). A szülői háttér és a teljesítmény, láthatóan papírforma szerint minden esetben együtt jár, tehát a diákok teljesítményét nagymértékben az otthoni háttérük határozza meg. Azonban nem azonos mértékben. Magyarországon és Szlovákiában az állami szektorban erősebb a családi háttér jósló ereje ($r^2=0,25$ és $0,14$), mint az egyházi szektorban ($r^2=0,19$ és $0,08$), míg a lengyeleknél magasabb (állami $r^2=0,14$, egyházi $r^2=0,27$).

A szektorok közötti különbség okait többváltozós regresszió számítással kerestük. Meglepő egyértelműséggel látszik, hogy az érte el a legmagasabb pontszámot az olvasás szövegértési teszteken, aki sokat olvas és szeret olvasni. A számos különböző változó (szülői háttér, iskolai légkörjellemzők, fenntartó, stb.) magyarázóereje közül magasan kiemelkedett az olvasás szeretetének hatása. Magyarországon és Szlovákiában legszorosabban az iskolatípussal függ össze az olvasás-szövegértési teljesítmény. Ezt közvetlenül

13 Azért választottuk ezt a mérőszámot a számos hagyományosan használt index közül, mert ezzel a legszorosabb az olvasási teljesítmény együtt járása (r^2)

követi az olvasás szeretete index¹⁴. Lengyelországban ebből a szempontból is eltérő a helyzet, hiszen itt nincs jelentősége az iskolatípusnak. Az olvasás szeretete ezért ebben az országban az első helyre került.

Kézenfekvő a kérdés, hogy van-e szignifikáns összefüggés az egyházi szektor és a teljesítmény között. Vizsgálódásaink során azt találtuk, hogy a PISA 2009-ben az iskolaszektor és a fenntartó közötti összefüggés mindenhol erős. A lengyeleknél viszont inkább a magán szektor fölényéről beszélhetünk, mint az egyházi iskolákéről (ld. fönt), a többváltozós regresszióknál az egyházi fenntartó hátra sorolódott. Szlovákiában, ha vizsgáljuk az iskola típusát is, akkor azt találjuk, hogy az egyházi iskolák hatása együtt jár a gimnázium mint iskolatípus hatásával, tehát így ott nem a fenntartó, hanem az iskolatípus hatása az erősebb. A hazai diákok esetében viszont az figyelhető meg, hogy az iskolatípus, társadalmi háttér és a diákok magaviselete után a soron következő magyarázó változó az iskola egyházi fenntartója. A vizsgált országokban a kutatások tanúsága szerint az olvasás szeretet adja az egyházi iskolások teljesítményelőnyét is. Az egyházi iskolákban sokkal többen tanulnak olyanok, akinek fontos és kedves elfoglaltsága az olvasás (ld. 2. táblázat). Ezt a kapcsolatot valószínűsíti, de nem bizonyítja Nagy Attila olvasáskutató is (NAGY 2011).

2. táblázat

Az olvasás szeretet index átlagai országonként és szektoronként

	állami	magán	egyházi
Magyarország	0,12	-0,12	0,68
Lengyelország	0,01	0,6	0,19
Szlovákia	-0,12	0,11	0,67

Mivel az olvasás szeretete lett a leginkább meghatározó tényező, ezért az alábbiakban ezt vizsgáljuk a hagyományos eredményességi indikátorok mellett. Országonként meghatároztuk az index átlagát és az átlag fölötti, ill. az az alatti diákokat külön csoportba soroltuk. A 3. táblázatban összevetettük, hogy az átlagnál jobban, ill. a kevésbé olvasni szerető diákok milyen háttérből, szektorból, iskolatípusból és iskolából kerülnek ki¹⁵. Láthatjuk, hogy a hazai és a szlovák iskolák esetében is az iskola típusa a meghatározó, mert a gimnazisták között hazánkban majd hatszor, Szlovákiában 2,5 szer többen vannak azok, akik az átlagnál jobban szeretnek olvasni. Magyarországon az egyházi iskola hatása is jelentős majd négyszeres esélyemelkedést jelent az állami fenntartóhoz képest.

14 Az olvasás szeretetének társas és egyéni jellemzőit is magában foglalja. 0 közepű 1 szórású normalizált index. Több kijelentés mellett jelezhetők a diákok, hogy egy 1-4 skálán mennyire értenek egyet a felsoroltakkal. Olyan megállapítások szerepeltek közöttük, mint „Csak akkor olvasok, ha muszáj.” „Az olvasás a kedvenc elfoglaltságom.” „Szeretek könyvekről beszélgetni másokkal.” „Szeretek könyvesboltba, könyvtárba járni.” „Az olvasás időpazarlás számomra”. stb.

15 A táblázat logisztikus regressziók eredményeit tartalmazza, az eljárásról bővebben MOKSONY 2006: 214-229.

Ha az olvasással kapcsolatos attitűdöket vizsgáljuk országonként és szektoronként azt találjuk, hogy a magyar egyházi iskolások attitűdjei jellemzően különböznek más szektorok tanulóitól. Lényegesen kisebb közöttük azok aránya, akik csak muszájból, vagy csupán információszerzésért olvasnak és kevesebben tekintik az olvasást időpazarlásnak és többeknek legkedvesebb elfoglaltsága az olvasás. A könyvekkel kapcsolatos társas tényezők is erőteljesebben jelennek meg, mint az hogy örül annak, ha könyvet kap ajándékba, vagy, hogy szeret könyveket cserélni a barátaival. De pl. a könyvtárhasználat, könyvesboltba járás, vagy a könyvekről folytatott beszélgetések között nem volt jelentős eltérés a szektorok között.

Lengyelországban nem tapasztaltunk ilyen mértékű eltérést, ott a három szektor válaszai hasonlóak voltak. Meglepő eredmény volt, hogy a lengyel diákok 60%-a (2814 gyerek a 4870-ből) nem örül, ha könyvet kap ajándékba, holott a többi országban a többség szeret könyvet kapni. Az egyházi iskolásoknál ez utóbbihoz van közel a tendencia. Szlovákiában kevesebb kérdés esetén van karakteres eltérés az egyházi és a másik két szektor esetében, mint Magyarországon, de a társas attitűdök közül a könyvcseré náluk is népszerű, valamint itt is többen szeretnek az egyháziak közül az olvasás élvezete miatt könyveket forgatni, mint funkcionálisan információszerzés miatt.

Összegzés

Vizsgálatunkban szerettünk volna bemutatni néhány olyan új momentumot, amely a közép-európai térség egyházi iskolásairól meg tudható a PISA 2009 vizsgálat adataiból. Egyházi iskolákat három országban (Magyar- és Lengyelországban valamint Szlovákiában) tudtunk vizsgálni, mivel innen került vizsgálható mennyiségű egyházi iskola a mintába. Mivel a vizsgálat során az egyházi intézményekre nem reprezentatív az adatelvétel, ezért nem jelenthetjük ki, hogy megállapításaink valamennyi egyházi iskolásra igazak. Tájékozódásul azonban nélkülözhetetlenek, hiszen nincs tudomásunk hasonló nemzetközi adatbázisról.

Az elemzések során megállapítottuk, hogy a szakirodalomban leírt szektorközi különbségeket Szlovákiában és Magyarországon is megfigyelhetjük az egyházi szektor javára. A harmadik vizsgált országban jelentős a független magán szektor előnye, amelyhez képest az államilag támogatott egyházi iskolák hátrányban vannak¹⁶. Láttuk azt is, hogy az egyházi szektorban mérsékeltabb a társadalmi héttér determináló ereje, mint az államiban. Ennek okait keresve megállapítottuk, hogy azok, akik sokat és szívesen olvasnak, lényegesen jobb teljesítményt értek el a teszten, és a teljesítmény előnnyel rendelkező szektorkban (nálunk és Szlovákiában az egyházi, a lengyeleknél a

¹⁶ Magyarországon és Szlovákiában nem voltak független magán iskolák a mintában, itt ez a szektor nagyon alacsony arányban van csak jelen.

magán) többen vannak azok a diákok, akik többet olvasnak. Ebben a tekintetben az iskolatípusnak determináló hatása érvényesül, hiszen a gimnazisták olvasási attitűdjei Szlovákiában és Magyarországon is lényegesen erősebbek, mint az általános iskolákba, vagy szakképző intézményekben (szakközépiskola, szakmunkás képző) tanulóké. Emögött a tényező mögött minden más magyarázó változó csak csekély hatást mutatott. Mivel az egyházi iskolák többsége gimnázium, ezért az iskolatípus hatása is megjelenik az eredményekben, de hazánkban látszik, hogy az egyházi intézmények diákjainak olvasási attitűdjei karakteresebbek, mint más gimnazistáké, vagy akár más országok egyházi tanulóié.

Irodalom

- A PISA-sokk – avagy minden negyedik magyar gyerek nem tanul meg olvasni. (2003): *Új Pedagógiai Szemle*, 53 (3.): 58–71.
- BACSKAI KATINKA (2008): Középfokú egyházi oktatás Felvidéken. *Mester és Tanítvány*. 19. 81–88.
- BALÁZSI ILDIKÓ – OSTORICS LÁSZLÓ – SCHUMANN RÓBERT – SZALAY BALÁZS – SZEPESI ILDIKÓ (2010): *A PISA2009 tartalmi és technikai jellemzői*. Budapest: Oktatási Hivatal.
- BALÁZSI ILDIKÓ – OSTORICS LÁSZLÓ – SZALAY BALÁZS – SZEPESI ILDIKÓ (2010): *PISA2009 összefoglaló jelentés. Szövegértés tíz év távlatában*. Budapest: Oktatási Hivatal.
- COLEMAN, JAMES S. – HOFFER, THOMAS – KILGORE SALLY (1982): *High School Achievement: Public, Catholic and Private Schools Compared*. New York: Basic Books.
- DRONKERS, JAAP (2004): Do Public and Religious Schools Really Differ? Assessing the European Evidence. In: P. J. Wolf - S. Macedo (eds.) *Educating Citizens. International Perspectives on Civic Values and School Choice*. Brookings Washington DC.: Institution Press, 287–314. <http://www.eui.eu/Personal/Dronkers/articles/brookings11.pdf> 2010.3.16.
- DRONKERS, JAAP – RÓBERT PÉTER (2005): A különböző fenntartású iskolák hatékonysága: nemzetközi összehasonlítás. *Educatio*, 14 (3): 519–537.
- DRONKERS, JAAP – AVRAM, SILVIA (2005): Choice and Effectiveness of Private and Public Schools in Seven Countries. A reanalysis of three Pisa Data Sets. *Zeitschrift für Pädagogik*, 55 (6): 895–909. <http://www.eui.eu/Personal/Dronkers/articles/ZfP2009.pdf> 2012.1.6.

- DRONKERS, JAAP – VELDEN, ROLF VAN DER – DUNNE, ALLISON (2011): Why are migrant students better off in certain types of educational systems or schools than in others? <http://www.eui.eu/Personal/Dronkers/English/ECER.pdf> 2011.11.04.
- FLORA, G. & SZILAGYI G. (2008): Religious Education and Cultural Pluralism in Romania. In: Pusztai Gabriella (ed.) *Education and Church in Central and Eastern Europe at First Glance*. Debrecen: Center for Higher Education Research and Development, 155-168.
- GYURGYÍK LÁSZLÓ (1996): Nemzeti és vallási identitás a szlovákiai magyarok életében, *Vigília*, 61 (7): 515-517.
- HANESOVA, DANA (2008): The educational Role of Church-Maintained Education in Slovakia after 1989. In: Pusztai Gabriella (ed.) *Education and Church in Central and Eastern Europe at First Glance*. Debrecen: Center for Higher Education Research and Development, 59-72. <http://mek.oszk.hu/08900/08946/08946.pdf> 2011.10.23.
- IMRE ANNA (2005): A felekezeti középiskolák jellemzői a statisztikai adatok tükrében. *Educatio*, 14 (3) 475-491.
- KIS VIKTÓRIA, MARIA-LUISA FERREIRA, SIMON FIELD, THOMAS ZWICK (2008): Tanulás a munkáért. *OECD Szakképzési Szemle*. 2008. december. <http://www.oecd.org/dataoecd/13/45/44092888.pdf> 2011.06.06.
- LAARHOVEN, PETER VAN, BAKKER BART, DRONKERS JAAP, SCHIJF HUIBERT (1990) Achievement in public and private secondary education in the Netherlands. In H. K. Anheier, W. Seibel (ed.) *The third sector: comparative studies of nonprofit organisations*. Berlin / New York: Walter de Gruyter, 165-182.
- MAŁACHOWSKI, RYSZARD (2008): The Social, Legal and Functionary Aspects of Catholic Education in Poland (1991-2004). In: Pusztai Gabriella (ed.) *Education and Church in Central and Eastern Europe at First Glance*. Debrecen: Center for Higher Education Research and Development, 73-84.
- MOKSONY FERENC (2006): *Gondolatok és adatok*. Budapest: Aula Kiadó.
- MURVAI LÁSZLÓ (2008): The Place of Denominational Schools in The Hungarian Education of Romania. In: Pusztai Gabriella (ed.) *Education and Church in Central and Eastern Europe at First Glance*. Debrecen: Center for Higher Education Research and Development, 101-110.
- NAGY ATTILA (2011): Lehetünk-e ismét emelkedő nemzet? – PISA 2009-es eredmények, összefüggések. *Könyvtári Figyelő*, 57 (1) 75-80.
- OECD (2010): PISA 2009 Results: What Makes a School Successful? – Resources, Policies and Practices (Volume IV) <http://dx.doi.org/10.1787/9789264091559-en> 2011.10.3

- OECD (2009): *PISA Data Analysis Manual*. <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/free/9809031e.pdf> 2011.08.18.
- PERSELL, CALORINE HODGES (2000): Values, Control, and Outcomes in Public and Private Schools. In Hallinan F. ed: *Handbook of the Sociology of Education*. New York: Kluwer Academic, 387-
- PUSZTAI GABRIELLA (2004): *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón*. Budapest: Gondolat.
- PUSZTAI GABRIELLA (2009a): *Denominational Schools: Advantages or Disadvantages? The Impact of Social Capital on Educational Achievement Differences in Eastern and Central Europe*. http://www.nevelesszociologia.iif.hu/dok/REVA_paper_UD_1.pdf 2012.01.10.
- PUSZTAI GABRIELLA (2009b): *A társadalmi tőke és az iskola*. Budapest: Új Mandátum.
- STANDFEST, CLAUDIA – KÖLLER, OLAF – SCHEUNPFLUG, ANETTE (2005): *leben – lernen – glauben. Zur Qualität evangelischer Schulen*. Waxman, Münster.
- TOMKA MIKLÓS – ZULEHNER PAUL M. (2008): *Religionen und Kirchen in Ost(Mittel) Europa : Entwicklungen seit der Wende : Aufbruch 2007*. Loisir Könyvkiadó, Budapest.

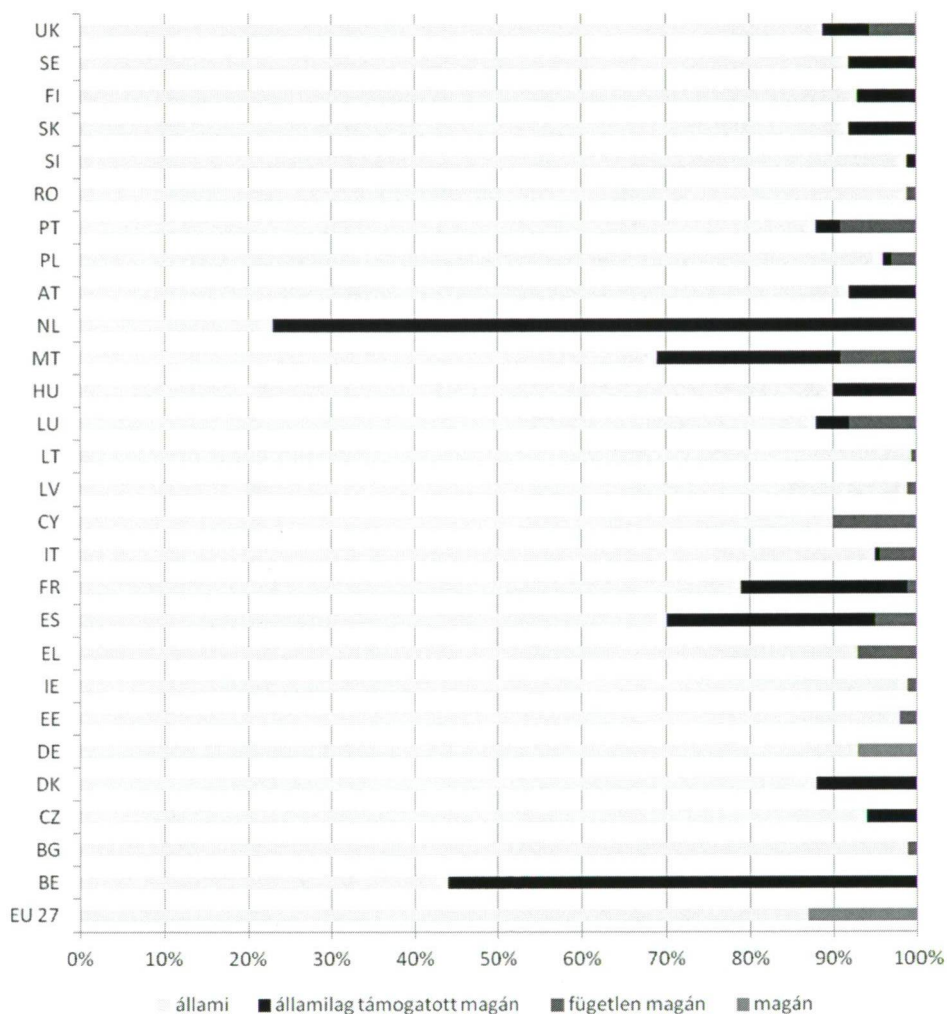
Adatok:

- Education in Czech Republic: <http://www.czechspace.cz/cs/education/education-in-czech-republic> 2011.11.2.
- Education in Slovakia: http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Slovakia 2011.10.6.
- Key Data on Education in Europe* 2009. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2009. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/105EN.pdf 2010. 03.11

Függelék

3. ábra

Az állami és magán iskolák aránya 27 európai országban 2006-ban

Az adatok forrása: Key Data on Education in Europe 2009

1. táblázat
A átlagnál többet olvasók arányának növekedése különböző magyarázó változók esetén
országokként

			B ¹⁷	Exp. (B)
Magyarország	iskolátípus	gimnázium	1,78	5,97 ¹⁸
		szakképző	0,62	1,86
		általános iskola (konstans)	-1,05	
	fenntartó	egyéb magán	-0,52	0,59
		egyház	1,38	3,99
		állam (konstans)	-0,14	
	társadalmi háttér	szociokulturális index	0,47	1,6
		konstans	-0,03	
	iskolai háttér	iskolai légkör index	0,39	1,47
		konstans	-0,09	
Lengyelország	fenntartó	egyéb magán	1,07	2,9
		egyház	0,43	1,5
		állam (konstans)	-0,26	
	társadalmi háttér	szociokulturális index	0,44	1,55
		konstans	-0,1	
	iskolai háttér	iskolai légkör index	0,23	1,27
		konstans	-0,22	
Szlovákia	iskolátípus	gimnázium	0,89	2,68
		szakképző	-0,21	0,81
		általános iskola (konstans)	-0,37	
	fenntartó	egyéb magán	0,41	1,5
		egyház	0,65	1,75
		állam (konstans)	-0,28	
	társadalmi háttér	szociokulturális index	0,38	1,46
		konstans	-0,21	
	iskolai háttér	iskolai légkör index	0,27	1,3
		konstans	-0,23	

¹⁷ Az eredmények mind szignifikánsak a 0,000-0,005 szinten.

¹⁸ A konstanshoz képest (általános iskola) ekkora eséllyel nő meg azok száma a csoportban, akik az átlagnál jobban szeretnek olvasni.